ЮБИЛЕЙНА МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКА КОНФЕРЕНЦИЯ

ТУРИЗМЪТ В ЕПОХА НА ПРЕХОДИ: ЗНАНИЯ, ПОЛИТИКИ И УСТОЙЧИВИ БИЗНЕС МОДЕЛИ

Сборник с доклади

АКАДЕМИЧНО ИЗДАТЕЛСТВО „ЦЕНОВ" СВИЩОВ

ПРОГРАМЕН КОМИТЕТ

Почетен председател:
Доц. д-р Марин Маринов – Ректор на СА „Д. А. Ценов“ – Свищов

Съ-Председатели:

Доц. д-р Любка Илиева – Ръководител на катедра
„Икономика и управление на туризма“
Проф. д-р Марияна Божинова

ОРГАНИЗАЦИОНЕН КОМИТЕТ

Доц. д-р Любка Илиева – председател
Доц. д-р Петя Иванова
Доц. д-р Тихомир Личев
Доц. д-р Любомира Тодорова
Гл. ас. д-р Павлин Павлов
Гл. ас. д-р Кристина Шопова
Ас. д-р Йоана Константинова

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ

Доц. д-р Любка Илиева – председател
Доц. д-р Петя Иванова
Доц. д-р Тихомир Личев
Доц. д-р Любомира Тодорова
Гл. ас. д-р Павлин Павлов
Гл. ас. д-р Кристина Шопова

СЕКРЕТАРИАТ

Доц. д-р Любомира Тодорова
Гл. ас. д-р Павлин Павлов
Гл. ас. д-р Кристина Шопова
Ас. д-р Йоана Константинова

ISBN 978-954-23-2652-6

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ” – СВИЩОВ
ФАКУЛТЕТ „ПРОИЗВОДСТВЕН И ТЪРГОВСКИ БИЗНЕС”
КАТЕДРА „ИКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ НА ТУРИЗМА”

ЮБИЛЕЙНА МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКА КОНФЕРЕНЦИЯ

ТУРИЗМЪТ В ЕПОХА НА ПРЕХОДИ: ЗНАНИЯ, ПОЛИТИКИ И УСТОЙЧИВИ БИЗНЕС МОДЕЛИ

19 – 20 юни 2026 г.

10 ГОДИНИ

Катедра „Икономика и управление на туризма”

Академично издателство „Ценов” – Свищов
2026

Кръглата маса се посвещава на 90-годишнината на Стопанска академия „Д. А. Ценов“ – Свищов и 10-годишнината на катедра „Икономика и управление на туризма”.

Докладите в сборника са анонимно рецензирани от Редакционен съвет.

Авторите носят отговорност за съдържанието на материалите, изразените мнения, използваните данни, цитираните източници и езиковото оформление на текстовете.

© АИ „Ценов“, Свищов, 2026
ISBN 978-954-23-2652-6

СЪДЪРЖАНИЕ

КАТЕДРА „ИКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ НА ТУРИЗМА“
Десетилетие на академично развитие, научни постижения и професионална реализация
Доц. д-р Любка Илиева 11

ПОЛИТИКИ, РЕГУЛАТОРНИ РАМКИ, ИКОНОМИКА И СТРАТЕГИЧЕСКО УПРАВЛЕНИЕ НА ТУРИЗМА В УСЛОВИЯТА НА ТРАНСФОРМАЦИИ

Предизвикателства пред туризма на България
Проф. д-р Стоян Петков Маринов 21

Публични политики за устойчиво управление на обекти на културното наследство
Проф. д-р Маргарита Богданова 31

Политики за развитие на устойчив културен туризъм
Проф. д.н. Таня Парушева 41

Предизвикателства пред туристически сезон 2026
Доц. д-р Красимира Янчева, ас. д-р Христина Сантана 48

Туризъм и геополитически въздействия – географски аспекти
Доц. д-р Тихомир Личев 63

Обществените поръчки в туризма – взаимодействие между знания, политики и устойчиви бизнес решения
Доц. д-р Галина Чиприянова, Красимир Парашкевов 75

Релацията „културен туризъм – културно наследство“
Доц. д-р Пенка Горанова 86

Професионалната счетоводна преценка в туристическите предприятия: между нормативното съответствие и управленската полезност на информацията
Доц. д-р Радосвета Кръстева-Христова, студ. Василена Тодорова, студ. Димитър Димитров, студ. Евелина Радева, студ. Кристиан Иванов 94

Application of Lean Manufacturing Tools in Boxed Solutions for the Tourism Industry
Candidate of Pedagogical Sciences Protsenko Yulia Procenko
Lilya Idrisova, Assoc. Prof. Lyubka Ilieva, PhD 107

Политики за устойчив туризъм чрез проектно финансиране: Финансова ефективност на общинските инвестиции в инфраструктура
Ас. д-р Димчо Шопов 116

Кризата в Близкия изток – предизвикателства и възможности пред българския туризъм
Ас. д-р Тихомир Драганов.....128

Ролята на европейските програми за развитие на туристическия бизнес в България
Докторант Мария Павлова-Кондрова.....136

Териториална концентрация и регионални различия в развитието на балнео, СПА и уелнес туризма в България
Докторант Антоанета Христова.....144

Местното самоуправление като фактор за развитието на туризма
Докторант Ива Панайотова 156

Институционални и икономически ограничения при трансформацията на земеделски земи за нуждите на туристическата инфраструктура
Докторант Атанас Атанасов.....165

Потенциал за развитие на голф туризма в деветте туристически района на България
Докторант Незифе Бозова.....174

УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ, ЗЕЛЕНА И КРЪГОВА ИКОНОМИКА, ГЕОПРОСТРАНСТВЕНИ АНАЛИЗИ И РЕСУРСЕН ПОТЕНЦИАЛ НА ТУРИСТИЧЕСКИТЕ ДЕСТИНАЦИИ

From sustainable to regenerative tourism in the context of the blue economy
Доц. д-р Стефан Райчев 183

Синята икономика и устойчивият туризъм: възможности и предизвикателства
Доц. д-р Добринка Стоянова.....190

Съвременни измерения на социалноикономическата устойчивост в туризма
Доц. д-р Ваня Василева.....199

Развитие на районите през призмата на туризма
Доц. д-р Елена Йорданова, гл. ас. д-р Георги Ангелов, гл. ас. д-р Цветан Марков 207

Концептуализиране на геополитически сензитивни дестинации чрез спортен туризъм: по примера на Голанските възвишения
Доц. д-р Теодора Кирякова-Динева, докторант Уаел Муграби.....216

Изследване на нагласите към екологосъобразните решения в туризма
Гл. ас. д-р Павлин Павлов.....225

Храната като важен компонент на туристическото преживяване
Гл. ас. д-р Илияна Кръстева 236

Връзка между туристическите пътувания и динамиката на потребителските цени в България
Докторант Никола Николов 244

Климатолечението в структурата на здравния туризъм: историческо развитие, научни школи и концептуално моделиране
Докторант Ваня Андонова..... 256

Кандидатурата за Европейска столица на културата като фактор за развитие на целогодишен туризъм в Бургас
Докторант Иван Гаврилов 268

Място на кръговата икономика в туристическия сектор
Докторант Виктория Джамбазка..... 277

ИНОВАЦИИ, ДИГИТАЛНА ТРАНСФОРМАЦИЯ И ИНТЕЛИГЕНТНИ РЕШЕНИЯ В ТУРИЗМА И УСЛУГИТЕ

Концептуална рамка за адаптация на туристическата система в условията на дигитална трансформация
Проф. д-р Велина Казанджиева, доц. д-р Георгина Луканова..... 287

Ролята на изкуствения интелект в развитието на смарт туризъм
Доц. д-р Елена Илиева, Павел Нончев 300

Бъдещето на туризма в епохата на преходи: между дигиталното и автентичното
Доц. д-р Любка Илиева..... 310

Приносът на цифровите иновационни мрежи към регионалното развитие
Доц. д-р Евелина Парашкевова..... 322

Детерминанти на онлайн пазаруването на туристически продукти в България
Доц. д-р Симеонка Петрова..... 333

Влияние на дигиталната трансформация на туристическия пазар върху потребителското поведение
Доц. д-р Ваня Григорова..... 343

Иновационни възможности за развитие на туристическия бизнес – мрежови контекст
Доц. д-р Искра Пантелеева..... 353

Иновациите в контекста на туроператорската дейност
Доц. д-р Любомира Тодорова 363

Бариери пред дигиталната трансформация в хотелиерството: организационни, технологични и поведенчески аспекти
Гл. ас. д-р Галина Илиева 371

Ролята на дигитализацията в транспортното обслужване на туристите: нови технологии и приложения
Гл. ас. д-р Никола Гайдаров 381

Иновативни бизнес модели в хотелиерството: комбинация между лайфстайл, устойчивост и дигитално присъствие
Гл. ас. д-р Мира Джендова 390

Бизнес планиране в туризма в условията на изкуствен интелект – нови модели и предизвикателства
Гл. ас. д-р Маргарита Мишева 400

Иновационен модел за развитие на културния туризъм
Ас. д-р Йоана Константинова 412

От дигитална автоматизация към екосистемно управление: трансформация на бизнес моделите в хотелиерството
Докторант Агнес Бачева 420

Ролята на социалните мрежи при избора на туристическа дестинация сред младите хора
Студ. Павел Антонов Павлов 430

БИЗНЕС МОДЕЛИ, ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО, ПАЗАРИ И БРАНДИНГ В ТУРИЗМА И СВЪРЗАНИТЕ ИНДУСТРИИ

Развитие на туристическата индустрия в контекста на съвременните предизвикателства
Проф. д-р Цанко Стефанов 439

Българската индустрия и технологичните предизвикателства
Доц. д-р Сергей Найденов, доц. д-р Добрин Ганчев 448

Креативно управление на туристическите преживявания като фактор за конкурентоспособност на туристическите предприятия
Гл. ас. д-р Кристина Шопова 456

Методът на критичната точка в туристическия сектор – възможност за ефективни решения
Гл. ас. д-р Росен Колев 464

За идеята на туризма в луксозната индустрия
Гл. ас. д-р Иво Велинов 474

Културният туризъм: между наследството, преживяването и мотивацията
Гл. ас. д-р Пламен Петров 482

Търговски аспекти на селския туризъм в България
Гл. ас. д-р Цветелина Кабакчиева 490

The Authenticity Paradox in the Age of Generative AI: Exploring the Impact of Synthetic Visual Content on Tourism Destination Branding
Ас. д-р Стелиана Василева 494

Бранд мениджмънт и корпоративна култура в многонационални компании в сектора на бизнес услугите
Докторант Петьо Божинов 503

Въздействие на дигиталните технологии върху трансформацията на туристическите предприятия
Докторант Теодора Попова 512

ХОТЕЛИЕРСТВО, РЕСТОРАНТЬОРСТВО И ТУРИСТИЧЕСКА АГЕНТСКА ДЕЙНОСТ: МОДЕЛИ НА УПРАВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ

Спортната анимация като фактор в туристическия бизнес
Доц. д-р Стела Касабова, ст. преп. д-р Радослав Николов 523

Счетоводната информация – важен фактор за успешно управление на предприятията в ресторантьорството
Доц. д-р Галя Стоянова Иванова-Кузманова 530

Управление и развитие на туроператорския бизнес – практически аспекти на облагането по ЗДДС и отражението върху рентабилността
Гл. ас. д-р Лиляна Бърдукова 538

Inventory Accounting in Tourism-Related SMES in Cameroon: Challenges for Cost Control and Sustainable Business Models
PhD student Tognang Kouaya Pretta Noella Rosevale 549

Предизвикателства и възможности пред развитието на голф туризма в България
Докторант Ангел Ангелов 557

Устойчивите практики на туристическите агенции в община Варна
Докторант Христина Петрова 566

Кетъринг обслужването като фактор за конкурентоспособността на туристическите събития
Докторант Цветелина Петрова 575

Директните плащания по Общата селскостопанска политика като инструмент за устойчиво развитие на хотелиерството и ресторантьорството
Докторант Снежана Парушева-Ламбева 584

ОБРАЗОВАНИЕ, ЧОВЕШКИ КАПИТАЛ, ОРГАНИЗАЦИОННА КУЛТУРА, КРИЗИ И АДАПТИВНИ СТРАТЕГИИ ЗА УСТОЙЧИВОСТ НА ТУРИСТИЧЕСКИТЕ СИСТЕМИ

Знанието и неговото управление в контекста на туризма
Проф. д-р Любчо Варамезов, докторант Стела Маринова 599

В преход към приобщаване: туризмът като арена на промяна в условия на различие
Доц. д-р Теодора Кирякова-Динева 609

Музеите като неформална учебна среда
Доц. д-р Петя Иванова, докторант Цветелина Телбис 618

Влиянието на организационната култура върху иновационното представяне на туристическите предприятия
Гл. ас. д-р Надежда Стефанова 627

Practices for developing employer branding in Black Sea coastal tourism
Гл. ас. д-р Христина Филипова, хон. ас. Яна Донева 634

Свищов във впечатленията на посетителите на града (1878–1912)
Преп. д-р Емилия Вачева 643

Финансовата грамотност като фактор за устойчивост на туристическия сектор: структурни ограничения, рискови канали и инструменти за въздействие
Докторант Шенай Шемсиева Раимова 651

Re-thinking sport tourism through stronger physical education and local community engagement
PhD student Wael Mugrabi 665

ПРОФЕСИОНАЛНАТА СЧЕТОВОДНА ПРЕЦЕНКА В ТУРИСТИЧЕСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ: МЕЖДУ НОРМАТИВНОТО СЪОТВЕТСТВИЕ И УПРАВЛЕНСКАТА ПОЛЕЗНОСТ НА ИНФОРМАЦИЯТА

Доц. д-р Радосвета Кръстева-Христова[1]
Стопанска академия „Д. А. Ценов“ – Свищов
https://orcid.org/0000-0002-6388-0987

Студ. Василена Тихомирова Тодорова[2]
Стопанска академия „Д. А. Ценов“ – Свищов

Студ. Димитър Антонов Димитров[3]
Стопанска академия „Д. А. Ценов“ – Свищов

Студ. Евелина Миткова Радева[4]
Стопанска академия „Д. А. Ценов“ – Свищов

Студ. Кристиан Андреанов Иванов[5]
Стопанска академия „Д. А. Ценов“ – Свищов

Резюме: Настоящият доклад[6] разглежда професионалната счетоводна преценка като съществен елемент от процеса на създаване, интерпретиране и използване на счетоводна информация в туристическите предприятия. В условията на преходи, пазарна несигурност, сезонност, дигитализация и нарастващи изисквания към устойчивите бизнес модели счетоводството не може да бъде сведено единствено до техническо прилагане на нормативни правила. То функционира като система, в която професионалната преценка посредничи между регулаторните изисквания, икономическата същност на стопанските операции и информационните потребности на управлението. Целта на доклада е да се очертаят ключови области, в които професионалната счетоводна преценка има особено значение за туристическите предприятия – признаване на приходи, оценяване и обезценка на активи, счетоводни приблизителни оценки, провизии, сезонни колебания, договори с клиенти, устойчиви инвестиции и нефинансово отчитане. Методологично изследването се основава на нормативно-аналитичен и системен подход, както и на интерпретация на приложими счетоводни стандарти и научна литература. В резултат се предлага концептуална рамка за разбиране на професионалната преценка

[1] r.krasteva@uni-svishtov.bg
[2] vaska_todorova02@mail.bg
[3] d.antonov.d21@abv.bg
[4] eva.r@abv.bg
[5] kristian_ivanov1@icloud.com
[6] Докладът е разработен в изпълнение на Проект 1-2026 „Счетоводството като система на професионална преценка: теоретични основания, регулаторни ограничения и приложни измерения“ към Института за научни изследвания на СА „Д. А. Ценов“ – Свищов“.

като инструмент за постигане на баланс между нормативно съответствие, достоверно представяне и управленска полезност на счетоводната информация в туризма.

Ключови думи: професионална счетоводна преценка; туристически предприятия; счетоводна политика; устойчиви бизнес модели; управленска полезност.

Въведение

Туризмът е една от икономическите сфери, в които динамиката на средата се проявява особено отчетливо. Туристическите предприятия функционират под въздействието на сезонност, промени в потребителското поведение, дигитализация на продажбите, зависимост от посреднически платформи, колебания в цените на ресурсите, кадрови дефицити, климатични и геополитически рискове, както и повишени очаквания за устойчивост. В подобна среда счетоводството придобива значение не само като отчетна система, но и като информационна основа за управление, контрол, стратегическо планиране и оценка на устойчивостта на бизнес модела.

В традиционното разбиране счетоводната дейност често се възприема като процес на спазване на нормативно установени правила. Съвременната счетоводна практика обаче показва, че множество счетоводни решения не могат да бъдат взети механично. Те изискват интерпретация, оценяване на несигурност, избор между допустими счетоводни алтернативи и аргументирано документиране на направените допускания. Именно в тази зона се проявява професионалната счетоводна преценка. Тя не е произволно решение, а експертен процес, ограничен от счетоводните стандарти, концептуалната рамка, принципа на вярно и честно представяне, изискванията за надеждност, съпоставимост и уместност на информацията.

Особено значение професионалната преценка има в туристическите предприятия, където стопанските операции често са комплексни: авансови плащания, ваучери, пакетни услуги, посреднически договори, комисиони, отстъпки, анулации, програми за лоялност, сезонна заетост на активите, промени в полезния срок на използване на материалната база, обезценка на хотелски имоти и оборудване, провизии за претенции на клиенти и задължения, свързани с екологични изисквания. В тези случаи счетоводителят не просто прилага правило, а преценява икономическата същност на операцията, наличната информация, вероятността от бъдещи събития и ефекта върху финансовите отчети.

Целта на настоящия доклад е да анализира професионалната счетоводна преценка в туристическите предприятия като системообразуващ елемент на счетоводството и като инструмент за постигане на баланс между нормативно съответствие и управленска полезност на счетоводната информация.

За постигане на тази цел се поставят следните изследователски задачи: първо, да се очертае теоретичната същност на професионалната счетоводна

преценка; второ, да се идентифицират регулаторните ограничения, в рамките на които тя се упражнява; трето, да се анализират основните приложни области на професионална преценка в туристическите предприятия; четвърто, да се предложи концептуална рамка за нейното обосновано използване в контекста на устойчивите бизнес модели в туризма.

1. Теоретични основания на професионалната счетоводна преценка

Професионалната счетоводна преценка може да бъде определена като аргументиран експертен избор, извършван от счетоводителя или от управлението при прилагане на счетоводни принципи, стандарти и политики в условия на непълна информация, несигурност или наличие на повече от една допустима счетоводна алтернатива. Тя включва анализ на фактите, оценка на икономическата същност на сделките, избор на подходящ счетоводен метод, определяне на приблизителни оценки и оповестяване на съществените допускания.

В научната литература професионалната преценка често се разглежда във връзка с качеството на финансовото отчитане, управленската дискреция и риска от управление на печалбата. Healy и Wahlen (1999) подчертават, че управленските преценки във финансовото отчитане могат да бъдат използвани както за по-добро отразяване на икономическата реалност, така и за повлияване върху възприятията на заинтересованите страни. Това поставя въпроса за границата между допустимата професионална преценка и опортюнистичното използване на счетоводната гъвкавост (Healy & Wahlen, 1999). Dechow и Dichev (2002) свързват качеството на начисленията с грешките в приблизителните оценки, което показва, че счетоводната информация неизбежно съдържа елемент на оценъчност, особено когато се отнася до бъдещи парични потоци (Dechow & Dichev, 2002).

От гледна точка на счетоводните стандарти професионалната преценка е особено важна при принципно ориентираните регулаторни режими. Nelson (2003) отбелязва, че стандартите, основани предимно на принципи, предоставят по-голямо пространство за професионална интерпретация, но същевременно изискват по-високо ниво на компетентност, етична отговорност и документиране на аргументите (Nelson, 2003). Това означава, че професионалната преценка не е слабост на счетоводната система, а нейна необходима характеристика, когато стопанската реалност е твърде разнообразна, за да бъде обхваната чрез изцяло механични правила.

В този смисъл счетоводството може да бъде разгледано като система на професионална преценка, в която нормативната рамка, счетоводната политика, професионалната компетентност и етичната отговорност взаимодействат при създаването на информация за финансовото състояние, резултатите и перспективите на предприятието. За туристическия сектор

това системно разбиране е особено подходящо, тъй като бизнес моделите са чувствителни към външни промени и изискват бърза адаптация.

2. Регулаторни ограничения и допустими граници на преценката

Професионалната счетоводна преценка не съществува извън нормативната рамка. Тя се упражнява в рамките на приложимите счетоводни стандарти, законовите изисквания и възприетата счетоводна политика на предприятието. Регулаторните ограничения имат двойна функция. От една страна, те ограничават произвола и осигуряват съпоставимост между предприятията. От друга страна, те оставят пространство за професионален избор, когато конкретната стопанска ситуация не може да бъде решена чрез еднозначно правило.

Международните счетоводни стандарти изискват ръководството да използва преценка при избор на счетоводни политики, когато липсва конкретно приложим стандарт или когато стандартът допуска различни подходи. IAS 8 поставя акцент върху избора и последователното прилагане на счетоводни политики, както и върху разграничението между счетоводни политики, промени в приблизителните оценки и грешки (IFRS Foundation, n.d.-a). Това разграничение е особено важно в туризма, където предприятията често актуализират очакванията си за полезен срок на активите, събираемост на вземанията, бъдеща заетост и очаквани разходи.

IFRS 15 изисква преценка при идентифициране на договора с клиента, отделните задължения за изпълнение, момента на признаване на приходите и оценката на променливото възнаграждение (IFRS Foundation, n.d.-b). При туристическите предприятия тези въпроси възникват при пакетни услуги, предварителни резервации, анулации, бонуси, комисиони и продажби чрез онлайн платформи. IAS 36 изисква оценка на признаци за обезценка и определяне на възстановимата стойност на активите, което често предполага допускания за бъдещи парични потоци, дисконтови проценти и пазарни условия (IFRS Foundation, n.d.-c). IAS 37 от своя страна поставя изисквания за признаване и оценяване на провизии, условни пасиви и условни активи, когато съществуват настоящи задължения и несигурност относно размера или момента на уреждане (IFRS Foundation, n.d.-d).

Следователно регулаторната рамка не премахва професионалната преценка, а я структурира. Тя определя границите, в които счетоводителят може да прави аргументиран избор, и изисква този избор да бъде обоснован, последователен и оповестен. В туристическите предприятия това означава, че счетоводната политика трябва да съдържа ясни правила за типичните за сектора операции: аванси, депозити, ваучери, пакетни услуги, туристически такси, комисиони, лоялни програми, сезонни активи и устойчиви инвестиции.

3. Приложни области на професионалната преценка в туристическите предприятия

Признаването на приходи е една от най-съществените области на професионална счетоводна преценка в туризма. Причината е, че туристическите услуги често се продават предварително, предоставят се в бъдещ период, комбинират няколко компонента и могат да бъдат обвързани с условия за анулация, отстъпки или комисиони. Хотелът, ресторантът, туристическата агенция или туроператорът трябва да преценят кога **контролът върху услугата** е прехвърлен към клиента и дали полученото плащане следва да бъде признато като **приход** или като **задължение** до момента на предоставяне на услугата. Тази преценка е в съответствие с логиката на IFRS 15, според която признаването на приходите се обвързва с идентифициране на договора с клиента, задълженията за изпълнение, цената на сделката и момента на прехвърляне на контрола върху обещаните стоки или услуги (IFRS Foundation, n.d.-b).

Например **авансовото плащане за хотелска резервация** не следва автоматично да се отчита като приход, ако услугата все още не е предоставена. В този случай професионалната преценка е необходима, за да се определи дали предприятието има задължение за бъдещо изпълнение, дали сумата е възстановима при анулация и кога възниква правото на приход. При туристическите пакети възниква и въпросът дали отделните компоненти – настаняване, транспорт, храна, допълнителни услуги – представляват **отделни задължения за изпълнение** или **единна комплексна услуга**. Именно тук професионалната преценка има значение за достоверното представяне на икономическата същност на сделката, а не само на нейната правна форма.

Особен случай са **договорите с онлайн туристически платформи**. Предприятието трябва да прецени дали действа като **принципал** или **агент**. Ако то контролира услугата преди предоставянето ѝ на клиента, приходът може да се отчете на **брутна основа**. Ако обаче предприятието само посредничи между клиента и доставчика, по-подходящо е признаване на **нетна комисиона**. Тази преценка има съществен ефект върху размера на отчетените приходи, маржовете и аналитичните показатели. Значението на подобни решения се засилва в условията на **дигитализация на туризма** и нарастваща роля на онлайн посредническите платформи, които променят начина на предлагане, резервиране и управление на туристическите услуги (Buhalis & Law, Progress in information technology and tourism management: 20 years on and 10 years after the Internet—The state of eTourism research, 2008; Buhalis, Technology in tourism—from information communication technologies to eTourism and smart tourism towards ambient intelligence tourism: A perspective article, 2020).

Оценяването и обезценката на активи също са сред ключовите области на професионална счетоводна преценка в туристическите предприятия. Те обикновено притежават значителни материални активи – хотели, ресторанти, оборудване, транспортни средства, спа съоръжения, информационни системи и инфраструктура. Тези активи са чувствителни към сезонност, промени в търсенето, технологично остаряване, климатични рискове и промени в туристическите потоци. Поради това професионалната преценка е необходима както при определяне на **полезния срок на използване** и **амортизационния метод**, така и при оценка на **признаци за обезценка**. В този смисъл счетоводната оценка на активите не е еднократен технически акт, а процес на периодична проверка дали балансовата стойност съответства на очакваните бъдещи икономически ползи.

Обезценката е особено важна при спад на заетостта, продължително намаляване на приходите, промяна в предназначението на обекта или възникване на външни събития, които намаляват очакваните бъдещи парични потоци. При изчисляване на **възстановимата стойност** се използват допускания за бъдещи приходи, оперативни разходи, инвестиции, дисконтов процент и остатъчна стойност. Тези допускания не са механични, а изискват професионално оценяване, което трябва да бъде документирано и съобразено с наличните пазарни данни. Следователно при туристическите предприятия обезценката на активи изисква професионална оценка на вътрешни и външни признаци за намаляване на стойността, както и на бъдещите икономически ползи, свързани с използването на активите (IFRS Foundation, n.d.-c).

В туризма рискът от **надценяване на активите** е реален, особено когато материалната база е изградена при различни пазарни условия, а настоящите приходи не подкрепят балансовата стойност. От друга страна, прекомерно консервативните оценки могат да доведат до **подценяване на икономическия потенциал** на предприятието. Затова професионалната преценка трябва да търси баланс между предпазливост и достоверно представяне. Подобен баланс е особено важен, тъй като счетоводните приблизителни оценки влияят върху качеството на начисленията и върху надеждността на финансовия резултат (Dechow & Dichev, 2002).

Провизиите, условните пасиви и несигурността представляват друга съществена област на професионална счетоводна преценка. Туристическите предприятия са изложени на редица задължения и рискове, които невинаги са сигурни по размер или момент на настъпване. Такива могат да бъдат претенции от клиенти, неустойки по договори, задължения за възстановяване на суми при анулации, съдебни спорове, гаранционни ангажименти, разходи за възстановяване на обекти, екологични задължения или разходи за преструктуриране. В тези случаи счетоводителят и ръководството трябва да преценят дали съществува **настоящо задължение**, дали е

вероятен **изходящ поток от ресурси** и дали може надеждно да се оцени размерът на задължението.

Професионалната преценка е необходима не само за признаване на **провизия**, но и за определяне на нейния размер. При множество сходни задължения може да се използва очаквана стойност, докато при единично задължение по-подходяща може да бъде най-вероятната оценка. Във всички случаи е необходимо да се избегне както непълно признаване на задължения, така и създаване на прекомерни резерви, които могат да изкривят финансовия резултат. Този подход съответства на изискванията на IAS 37, според които признаването на провизия предполага наличие на настоящо задължение, вероятен изходящ поток от ресурси и надеждна оценка на размера на задължението (IFRS Foundation, n.d.-d).

Сезонността е характерна особеност на голяма част от туристическите предприятия. Приходите и разходите се концентрират в определени периоди, докато част от разходите – амортизации, заплати, поддръжка, лихви, застраховки – се извършват през цялата година. Това поражда въпроси за **съпоставимостта на приходите и разходите**, управленското бюджетиране и междинното отчитане. В подобна среда професионалната преценка има значение за правилното разграничаване на разходите по периоди и за избягване на изкривяване на резултатите от дейността.

Професионалната преценка е необходима при разграничаването на **текущи разходи** от **разходи с бъдеща икономическа полза**, при разпределяне на определени разходи между периодите и при анализ на междинните резултати. Например разходи за подготовка на туристически сезон, маркетингови кампании или профилактика на обекти могат да имат различно счетоводно третиране в зависимост от икономическата им същност и приложимата счетоводна политика. В този контекст IAS 8 има значение като стандарт, който поставя акцент върху последователността на счетоводните политики и разграничаването между промени в политики, промени в счетоводни приблизителни оценки и грешки (IFRS Foundation, n.d.-a).

Устойчивите бизнес модели в туризма изискват интегриране на финансови и нефинансови показатели. Енергийната ефективност, управлението на отпадъците, водните ресурси, въглеродният отпечатък, условията на труд, отношенията с местните общности и качеството на услугата стават част от оценката на дългосрочната жизнеспособност на туристическото предприятие. В този контекст професионалната счетоводна преценка се разширява отвъд традиционното финансово отчитане и включва оценка на **устойчиви инвестиции**, **екологични задължения**, **социални разходи** и **нефинансови показатели**. Значението на тези въпроси се засилва от необходимостта туристическият сектор да реагира на глобални кризи, климатични предизвикателства и промени в поведението на потребителите (Gössling, Scott, & Hall, 2021; Sigala, 2020).

За големите предприятия, попадащи в обхвата на европейските изисквания за отчитане на устойчивостта, възниква необходимост от системи за събиране, проверка и оповестяване на **ESG информация**. За малките и средните туристически предприятия устойчивото отчитане може да бъде доброволен, но стратегически полезен инструмент за достъп до финансиране, партньорства, клиенти и репутационен капитал. Във всички случаи професионалната преценка е необходима при определяне на **съществените теми**, избора на показатели и връзката между устойчивите инициативи и финансовите резултати. Тази логика съответства на европейската посока за разширяване на корпоративното отчитане чрез включване на информация за устойчивостта и чрез прилагане на Европейските стандарти за отчитане на устойчивостта (EFRAG, 2023; European Commission, 2023).

4. Концептуална рамка на професионалната преценка в туристическите предприятия

Професионалната счетоводна преценка в туристическите предприятия може да бъде представена като процес, който преминава през няколко взаимосвързани етапа: идентифициране на стопанското събитие; анализ на икономическата му същност; определяне на приложимата нормативна рамка; избор на счетоводно третиране; оценка на несигурността; документиране на допусканията; оповестяване и последващ контрол.

Таблица 1 синтезира основните области, в които професионалната преценка има практическо значение за туристическите предприятия.

Таблица 1
Основни области на приложение на професионалната счетоводна преценка в туристическите предприятия

Област на приложение	Типична ситуация в туризма	Съдържание на професионалната преценка	Риск при неправилна преценка
Приходи	Авансови резервации, ваучери, туристически пакети	Определяне на момента на признаване и задълженията за изпълнение	Завишаване или занижаване на приходите
Договори с платформи	Онлайн резервации, комисиони, посредничество	Преценка принципал/агент и брутно/нетно отчитане	Изкривяване на оборота и маржовете
Активи	Хотели, оборудване, транспорт, софтуер	Полезен срок, амортизация, признаци за обезценка	Надценяване на активи или прекомерни разходи
Провизии	Анулации, претенции, съдебни спорове	Вероятност, размер и момент на задължението	Скриване на рискове или създаване на излишни резерви
Сезонност	Концентрация на приходи в определени месеци	Съпоставимост на приходи и разходи, междинни оценки	Неправилна интерпретация на резултатите
Устойчивост	Енергийна ефективност, отпадъци, ESG показатели	Определяне на съществени теми и връзка с финансовите ефекти	Формално или непълно устойчиво отчитане

Източник: Авторова систематизация въз основа на IAS 8, IFRS 15, IAS 36 и IAS 37, както и на Healy and Wahlen (1999), Dechow and Dichev (2002) и Nelson (2003).

Предложената рамка показва, че професионалната преценка изпълнява координираща функция между нормативното съответствие, икономическата реалност и управленската полезност на информацията. Тя позволява счетоводството да отразява спецификата на туристическия бизнес модел, без да нарушава изискванията за надеждност и съпоставимост.

5. Счетоводната преценка – баланс между нормативно съответствие и управленска полезност

Един от основните въпроси при професионалната счетоводна преценка е как да се постигне баланс между нормативно съответствие и управленска полезност. Ако счетоводството се разглежда единствено като механизъм за спазване на правила, съществува риск информацията да бъде формално вярна, но недостатъчно полезна за управление. Ако обаче се разшири прекомерно пространството за субективна интерпретация, възниква риск от непоследователност, манипулация и намаляване на доверието във финансовите отчети. Подобен риск е разглеждан и в литературата за управленската преценка и управлението на печалбата, където се подчертава необходимостта от баланс между счетоводна гъвкавост, професионална отговорност и надеждност на отчетната информация (Healy & Wahlen, 1999; Nelson, 2003).

В туристическите предприятия този баланс е особено деликатен. Ръководството има нужда от счетоводна информация, която да подпомага решенията за ценообразуване, инвестиции, поддръжка на материалната база, маркетинг, управление на капацитета и устойчиво развитие. В същото време външните потребители – собственици, кредитори, инвеститори, държавни органи и партньори – очакват информацията да бъде достоверна, проверима и съпоставима.

Професионалната преценка може да бъде полезна за управлението само ако е прозрачна и контролируема. Това означава, че всяко съществено счетоводно решение трябва да бъде придружено от аргументи: каква информация е използвана, какви алтернативи са разгледани, какви допускания са направени и какъв е очакваният ефект върху отчетите. По този начин професионалната преценка се превръща не в източник на произвол, а в инструмент за повишаване на качеството на счетоводната информация.

Етичният аспект също е съществен. Счетоводителят в туристическото предприятие може да бъде поставен под натиск да ускори признаването на приходи, да отложи признаването на разходи, да не отчете обезценка или да минимизира провизии. Подобни практики могат краткосрочно да подобрят отчетния резултат, но дългосрочно подкопават доверието и могат да доведат до неправилни управленски решения. Затова професионалната преценка трябва да бъде свързана с професионална етика, независимост на счетоводната функция и вътрешен контрол.

6. Практически насоки за счетоводна преценка в туристическите предприятия

Въз основа на анализа могат да се формулират няколко практически насоки за по-ефективно и обосновано прилагане на професионалната счетоводна преценка в туристическите предприятия.

Първо, необходимо е разработване на секторно ориентирана счетоводна политика, която да включва ясни правила за типичните туристически операции – резервации, аванси, ваучери, анулации, пакетни услуги, комисиони, лоялни програми, сезонни разходи и устойчиви инвестиции. Така се намалява рискът от случайни и непоследователни решения.

Второ, съществените счетоводни преценки трябва да бъдат документирани. Документацията следва да съдържа описание на ситуацията, приложимите стандарти, разгледаните алтернативи, направените допускания, използваните данни и крайното решение. Това е важно както за вътрешния контрол, така и за външния одит или последваща проверка.

Трето, препоръчително е използването на междудисциплинарен подход. При оценка на обезценка например счетоводителят следва да работи с управители, маркетингови специалисти, инженери, оценители и финансови анализатори. При устойчиво отчитане е необходима координация с лица, отговарящи за енергийна ефективност, човешки ресурси, обществени отношения и управление на качеството.

Четвърто, дигитализацията на туристическия бизнес трябва да бъде използвана и за подобряване на счетоводната информация. Резервационни системи, ERP решения, POS системи, CRM платформи и инструменти за бизнес анализ могат да предоставят по-надеждни данни за заетост, приходи, клиентско поведение, анулации и разходи. Това не премахва професионалната преценка, но я прави по-информирана и проверима.

Пето, в обучението на бъдещите счетоводители и специалисти по туризъм следва да се поставя по-силен акцент върху казусното мислене. Студентите трябва да бъдат подготвяни не само да познават счетоводните правила, но и да ги прилагат в ситуации на несигурност, конфликт на интереси и необходимост от аргументиран избор.

Заключение

Професионалната счетоводна преценка е неизбежна и необходима характеристика на съвременното счетоводство. В туристическите предприятия тя придобива особено значение поради комплексността на стопанските операции, сезонността, дигитализацията, несигурността и ориентацията към устойчиви бизнес модели. Счетоводителят в туризма не е само технически

изпълнител на нормативни изисквания, а професионалист, който интерпретира икономическата реалност и подпомага създаването на достоверна, уместна и управленски полезна информация.

Анализът показва, че ключови области на професионална преценка са признаването на приходи, оценяването и обезценката на активи, провизиите, сезонността, договорите с клиенти и устойчивото отчитане. Във всяка от тези области съществува риск от изкривяване на финансовата информация, ако преценката не е достатъчно обоснована, последователна и документирана. Затова професионалната преценка трябва да бъде разглеждана не като свободна дискреция, а като регулиран експертен процес, основан на знания, етика, доказателства и вътрешен контрол.

Приносът на доклада се изразява в концептуализиране на професионалната счетоводна преценка като връзка между нормативното съответствие и управленската полезност на информацията в туристическите предприятия. Това разбиране може да бъде използвано както в счетоводната практика, така и в обучението на студенти, бъдещи счетоводители и мениджъри в туризма. В перспектива темата може да бъде развита чрез емпирично изследване сред туристически предприятия в България относно най-често срещаните области на счетоводна преценка, използваните вътрешни процедури и степента на документиране на съществените счетоводни решения.

Използвана литература

Buhalis, D. (2020). Technology in tourism—from information communication technologies to eTourism and smart tourism towards ambient intelligence tourism: A perspective article. *Tourism Review, 75*(1), 267–272. https://doi.org/10.1108/TR-06-2019-0258

Buhalis, D., & Law, R. (2008). Progress in information technology and tourism management: 20 years on and 10 years after the Internet—The state of eTourism research. *Tourism Management, 29*(4), 609–623. https://doi.org/10.1016/j.tourman.2008.01.005

Dechow, P. M., & Dichev, I. D. (2002). The quality of accruals and earnings: The role of accrual estimation errors. *The Accounting Review, 77*(s-1), 35–59. https://doi.org/10.2308/accr.2002.77.s-1.35

European Commission. (2023). Corporate sustainability reporting. Directorate-General for Financial Stability, Financial Services and Capital Markets Union. https://finance.ec.europa.eu/financial-markets/company-reporting-and-auditing/company-reporting/corporate-sustainability-reporting_en

EFRAG. (2023). European Sustainability Reporting Standards – ESRS. https://www.efrag.org/en/sustainability-reporting/about-sustainability-reporting

Gössling, S., Scott, D., & Hall, C. M. (2021). Pandemics, tourism and global change: A rapid assessment of COVID-19. *Journal of Sustainable Tourism, 29*(1), 1–20. https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1758708

Healy, P. M., & Wahlen, J. M. (1999). A review of the earnings management literature and its implications for standard setting. *Accounting Horizons, 13*(4), 365–383. https://doi.org/10.2308/acch.1999.13.4.365

IFRS Foundation. (n.d.-a). IAS 8 Accounting Policies, Changes in Accounting Estimates and Errors. https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ias-8-accounting-policies-changes-in-accounting-estimates-and-errors/

IFRS Foundation. (n.d.-b). IFRS 15 Revenue from Contracts with Customers. https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ifrs-15-revenue-from-contracts-with-customers/

IFRS Foundation. (n.d.-c). IAS 36 Impairment of Assets. https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ias-36-impairment-of-assets/

IFRS Foundation. (n.d.-d). IAS 37 Provisions, Contingent Liabilities and Contingent Assets. https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ias-37-provisions-contingent-liabilities-and-contingent-assets/

Nelson, M. W. (2003). Behavioral evidence on the effects of principles- and rules-based standards. *Accounting Horizons, 17*(1), 91–104. https://doi.org/10.2308/acch.2003.17.1.91

Sigala, M. (2020). Tourism and COVID-19: Impacts and implications for advancing and resetting industry and research. *Journal of Business Research, 117*, 312–321. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.06.015

PROFESSIONAL ACCOUNTING JUDGMENT IN TOURISM ENTERPRISES: BETWEEN REGULATORY COMPLIANCE AND THE MANAGERIAL USEFULNESS OF INFORMATION

Assoc. Prof. PhD Radosveta Krasteva-Hristova[7]
D. A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov
https://orcid.org/0000-0002-6388-0987

Vasilena Tihomirova Todorova[8]
D. A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov

Dimitar Antonov Dimitrov[9]
D. A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov

Evelina Mitkova Radeva[10]
D. A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov

Kristian Andreanov Ivanov[11]
D. A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov

Abstract: This paper examines professional accounting judgment as an essential element in the process of creating, interpreting, and using accounting information in tourism enterprises. In conditions of transition, market uncertainty, seasonality, digitalization, and increasing requirements for sustainable business models, accounting cannot be reduced solely to the technical application of regulatory rules. It functions as a system in which professional judgment mediates between regulatory requirements, the economic substance of business transactions, and the information needs of management.

The aim of the paper is to outline the key areas in which professional accounting judgment is of particular importance for tourism enterprises, including revenue recognition, asset measurement and impairment, accounting estimates, provisions, seasonal fluctuations, contracts with customers, sustainable investments, and non-financial reporting. Methodologically, the study is based on a normative-analytical and systems approach, as well as on the interpretation of applicable accounting standards and academic literature.

As a result, the paper proposes a conceptual framework for understanding professional judgment as a tool for achieving a balance between regulatory compliance, faithful representation, and the managerial usefulness of accounting information in tourism.

Keywords: professional accounting judgment; tourism enterprises; accounting policy; sustainable business models; managerial usefulness.

[7] r.krasteva@uni-svishtov.bg
[8] vaska_todorova02@mail.bg
[9] d.antonov.d21@abv.bg
[10] eva.r@abv.bg
[11] kristian_ivanov1@icloud.com